

УДК 821.161.2

Марія ЯКУБОВСЬКА,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Одеського національного політехнічного університету

ЖАНРОВА АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ВІНКА СОНЕТІВ

Визначається жанрова належність архітектонічної форми вінка сонетів. Аналізуються поеми написані сонетною строфою.

Ключові слова: сонет, вінок сонетів, строфа, архітектоніка, жанрові різновиди.

Определяется жанровая принадлежность архитектурной формы венка сонетов. Анализируются поэмы, написанные сонетной строфой.

Ключевые слова: сонет, венок сонетов, строфа, архитектоника, жанровые разновидности.

The genre of architectonic form of the crown of sonnets is defined. The poems written in the sonnet stanza are analyzed.

Key words: sonnet, crown of sonnets, stanza, architectonics, genre varieties.

Чим є вінок сонетів у наш час? Яку функцію виконує в ньому кожен сонет? Чи є він жанром чи строфою? Свого часу видатний поет і літературознавець Микола Зеров, автор більше 80 оригінальних сонетів та біля 30 перекладних, в листі до Василя Чапленка висловлював свою позицію з цього питання: «Ваші міркування, що таке сонет, строфа чи жанр – для мене розв'язуються так: і строфа, і жанр (вірніше жанри). Хто Вам забороняє написати поему сонетами?» [3, 203-204].

Потреба висловити ширше думку чи ліричне почуття в сонетах з'явилося ще в середньовічній Італії, бо хоча за визначенням Н. Буало «сонет довершений варт цілої поеми», але все ж таки поети-сонетарі відчували, що для повноти вираження думок і почуттів одного сонета замало. Тому вже тоді з'являлися цикли і почали з'являтися вінки сонетів, що спліталися за принципом гірлянди з будь-якої кількості сонетів – за бажанням автора. Так, наприклад, вінок Маттео К'єлі (Matteo Cieli), опублікований у 1591 р. у Римі, містив 49 сонетів [9, 55].

Чи не є такими поемами вінки сонетів? Адже вважати вінок сонетів найбільшою і найскладнішою у світовій поезії строфою з

210 віршів, як про це пише у своїй книзі «Строфіка» професор Ігор Качуровський, теж не дуже логічно [4, 139]. Бо якщо вінок сонетів – строфа, то це – «строфа строф», адже окремий сонет має суворо визначену кількість рядків, поділених на два катрени і два терцети з відповідним дотриманням схеми римування. Август Шлегель називав сонети Франческо Петрарки фрагментарним ліричним романом. В історії літератури відомі поеми, написані сонетною строфою. Ян Коллар, чеський поет, є автором великої поеми «Дочка Слави», написаної сонетами. В останній редакції поема складалась із 645 сонетів. А поема А.Григор'єва «Venezia la bella» включає 48 сонетів [2, 42-43]. Узбецький поет Барот Байкабулов написав ліричну поему в сонетах «Самаркандський ушшак» (тобто закоханий), твір складається з 31 сонета. Це ще один з прикладів використання сонета як строфи.

У українській літературі ще до створення справжніх канонічних вінків сонетів з'явилися цикли сонетів, тобто об'єднаних тематично. Відомі цикли поезій Івана Франка, зокрема в його творчості особливе місце займають цикли «Вольні сонети» та

«Тюремні сонети». Цикл «Тюремні сонети» об'єднує 45 поезій. У них розкриваються жахи підневільного тюремного життя в його найстрашніших виявах. Широко відомими є також цикли сонетів Максима Рильського «Мандрівка», «Чернігівські сонети», «Рибальські сонети», цикли сонетів Дмитра Павличка «Сонети подільської осені», «Львівські сонети», його ж цикл «Розвидняючийся день», що складається з 7 сонетів і вже в заголовку визначає об'єкт опоетизування, присвячено останнім дням життя Франка.

Цикли, що складаються переважно з декількох чи кільканадцяти сонетів, з вінком сонетів єднає те, що здебільшого сонети в них втрачають (чи майже втрачають) як окремі одиниці жанрові ознаки закінченого ліричного твору, а вживаються як строфи. Відрізняються ж вони тим, що:

1) у циклі може об'єднуватись від 2-3 до кількох десятків сонетів – у вінку ж їх рівно 15 (інколи з кодою, як у Валерія Брюсова, – 16);

2) у циклі автор дотримується схеми римування на рівні окремого сонета – у вінку ж точно визначені рими сонетом-магістралом для 1, 4, 5, 8 рядків – у катренах та 11-го (чи 12-го) і 14-го рядків кожного сонета в терцетах;

3) у циклі сонетів автор має повну свободу в творенні усіх віршів (рядків) сонетів, а у вінку, який поет починає плести з магістрала, він зв'язаний наперед записаними першими і останніми рядками кожного сонета.

Вінок сонетів за визначенням авторитетних фахівців є найскладнішою формою (Йоганнес-Роберт Бехер, Георгій Шенгелі). Цей жанровий різновид вимагає від поета особливої винахідливості, високої поетичної майстерності, таланту і великої праці. Георгій Шенгелі, називаючи серед можливих вінків строф найбільш монументальним вінок сонетів, акцентує увагу саме на виключно технічних труднощах дотримання канонічної форми. Взавши за зразок схему римування магістрального сонета: $AbbA\ AbbA\ ccD\ eDe$, він підрахував, що 4 сонети мають починатися і закінчуватися рядком з римою A і стільки ж – римою b , 2 сонети мають починатися і закінчуватися римою c , 2 – римою D , 2 – римою e . Але кожен з 14 сонетів, крім магістрального, вимагає всередині відповідних рим, таким чином в сумі потрібно по 20 рим A і b , по 10 рим c , D , e . Рими інших рядків можуть бути будь-якими, але з дотри-

манням сонетної будови, тобто в кожному сонеті передбачені, наприклад, кільцеві рими катренів, але непередбачені рими другого і третього рядка. В кожному катрені вони беруться довільно, але вони повинні бути однаковими для даного сонета [8, 129].

Але все зазначене вище стосується класичної канонічної форми вінка сонетів. Практично ж у творчості багатьох поетів ця схема порушувалась. Так, наприклад, багато вінків не тільки в окремих сонетах, а й у магістралі мають іншу схему римування, ніж та, що розглядалася вище, але однаково і при цих відступах від канонічного зразка потрібно було будувати вінки з тією ж приблизно кількістю однакових рим. У 8 сонетах вінка, включаючи магістрал, зустрічаються рими A та у 8 – b , у 5 сонетах – рими c , у 5 – D , у 5 – e . Інколи зменшення на одну-дві рими відбувається за рахунок повторення одних і тих самих слів.

Логічним є визначення вінка сонетів як поеми чи циклу з 15-ти архітектонічно пов'язаних сонетів [7, 1256].

Які особливості композиції вінків сонетів? Тут зустрічаються різні варіанти в залежності від технічної і жанрової визначеності. У тих вінках, в основі яких наявна фабула, композиція може розгортатися за законами епічних творів, бо вони фактично належать до жанру ліро-епічної поеми.

Можна навести немало прикладів, коли вінок сонетів є формою для ліро-епічного втілення задуму поета. У фабульних вінках сонетів події розгортаються стрімко, щоб у 14 сонетах зобразити найголовніші з них і щоб всі вони разом з магістралом склали завершену оповідь. Для прикладу розглянемо російський вінок сонетів Т. Волжиної «За счастье жить», де легко простежується фабула. Оповідь ведеться від першої особи. Перші два сонети – експозиція. Дівчина – ліричний герой – закохана у хлопця, свого однолітка ще зі школи, вони зустрічаються після роботи в полі. Починаючи з третього сонета – зав'язка: нагрянула війна, і розгортаються події – селяни спалюють зерно, щоб не дісталось ворогу, закохані йдуть на фронт добровольцями. Хлопець гине, героїня продовжує воювати поряд з чоловіками, потім і вона була тяжко поранена і, після шпиталю, повернулася додому, де проблем теж вистачає. У 12 сонеті – кульмінація: перемога і у 13, 14 сонетах – епілог – повоєнне

життя. Вінок сонетів завершується магістралом – класичним сонетом:

О юность, юность! День за днем светлее!
 Большое счастье было мне дано:
 Встречать рассветы, рожь, как звезды, сеять –
 Растить стране добротное зерно...

...Нагрязнул враг. Война чумы чернее.
 От "мессеров" со свастикой – темно.
 В огне, в дыму – от Озерны до Шпрее –
 С мужчинами прошла я заодно.

Взращенная похлебкой фронтовою,
 Я не забыла боевых тревог.
 А боль утрат?.. Она еще со мною.

Но он настал! Настал Победы срок!
 Ей, дышащей весельем и весною,
 Из полевых цветов кладу венки [1, 15].

Як бачимо, тут у першому катрені – теза (юність), у другому – антитеза (юність перекреслена війною), у терцетах – синтез (вічні спогади про війну, радість перемоги і вінки квітів тим, хто загинув у боях).

Хоч і не такі чіткі, але простежуються сюжети в українських вінках сонетів, в яких здебільшого відображені події війни проти фашизму. Це такі твори, як вінок сонетів «Лінія вогню» Г. Плоткіна, «Аджимушкay» А. Славути, «Спекотне літо 44-го» М. Вокалюк-Дорошенко, фрагментарне ліричне оповідання про Львів І. Гуцака «Тріумф».

Більш чіткою є фабула у вінку сонетів В. Микульського «Чорнобиль – 1986-го», до речі сам поет відніс цей твір до жанру поеми [6, 69]. Фабульним є також «Вінок до стіни комунарів» Євгена Дроб'язка. Фрагментами автобіографії можна вважати вінок Степана Крижанівського «Міста» та інші. Наведених прикладів (число їх можна було б набагато збільшити) достатньо для доведення того, що вінки сонетів слід вважати не побічною формою сонета (поряд з перевернутим сонетом, сонетом з кодою, брахісонетом, половинним сонетом, безголовим, сонетом-буріме, фігурним сонетом, білим та іншими), а окремими жанровими різновидами поем, написаних сонетною строфою.

Отже, на наш погляд, фабульні вінки сонетів є жанровими різновидами поем чи інших жанрових утворень із наперед визначеною кількістю сонетних строф. Ця форма розкриває перед поетом великі можливості для втілення задуму, для зображення і вираження відібраного з дійсності життєвого матеріалу.

У подібних вінках сонетів відбувається втрата сонетами їх жанрових рис і перетворення їх на звичайні строфи. Тому мають рацію ті літературознавці, які відносять вінки сонетів до жанру поеми. Наприклад, О. П. Квятковський визначає вінок сонетів як «архітектонічну форму поеми, що складається з 15 сонетів» [5, 72]. Але це визначення слід уточнити: не всі вінки сонетів є поемами, серед них нерідко зустрічаються звичайні цикли, в яких дотримано правил архітектоніки вінка сонетів. У таких випадках окремі сонети можуть мати жанрові ознаки.

До вінків сонетів, які за композиційними ознаками можна віднести до циклів, належать такі твори як «Слово і слава. Вінок узбецьких поетів» М. Терещенка, «Філофтімія» І. Мацинського, «Гомін землі» Г. Кривди, «Здрастуйте, я прийшов!» і «Хліб наш насущний» Б. Нечереди, «Сонети міста» Є. Доломана, «П'ятнадцятивітне гроно» В. Бичка, «Серпневий хліб» Г. Турелик, «Міста» С. Крижанівського, «Пектораль Зодіака» Б. Спираренка та інші.

Вищезазначене дає підстави зробити висновок, що частина вінків сонетів межує з жанром поеми (або віршованої казки, легенди чи ін.), а інша частина вінків скоріше наближається до своєрідно упорядкованих циклів з ускладненою архітектонікою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волжина Т. – За счастье жить. Венки сонетов // Гул отдаленного боя. Стихи. – М.: Советский писатель, 1981. – С. 3 – 11.
2. Данилко П. – Сонет: жанр чи строфа? / Панас Данилко // Роди і жанри літератури. Збірник наукових праць за матеріалами міжвузівської конференції, присвяченої пам'яті професора Г. А. В'язовського. – Одеса, 1997. – С. 39-43.
3. Зеров, Микола. Sorollarium. Збірка літературної спадщини під ред. М. Ореста. – Мюнхен: Інститут літератури, 1958. – 225с.
4. Качуровський, Ігор. Строфіка: підручник / І. Качуровський. – К.: Либідь, 1994. – 271 с.
5. Квятковский А. Венки сонетов // Поэтический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – С. 72-73.
6. Микульський В. – Чорнобиль 1986-го // В. Микульський – Чорнобиль. Вірші. Поеми. – Львів: Плай, 1996. – С. 69 – 83.
7. Сонет // Сов. энцикл. словарь. – М., 1989. – С. 1256
8. Шенгели Г. Техника стиха. Практическое стиховедение / Георгий Шенгели – М.: Рипол Классик, 2013. – 132 с.
9. Gio.Mario Crescimbeni. Comentarj intorno all' istoria Della poesia italiana / Giovanni Mario Crescimbeni. – Londra, 1803. – 292 p.